

Галина Кривоножка

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
головний судовий експерт відділу інженерно-технічних досліджень,
Київське відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
<http://orcid.org/0000-0002-7635-541X>

Аліна Міма

начальник відділу інженерно-технічних досліджень,
Київське відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
<http://orcid.org/0009-0008-1869-6516>

Андрій Дереча

судовий експерт відділу досліджень
об'єктів інтелектуальної власності,
Київське відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
<http://orcid.org/0009-0004-4966-1974>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМЕРЦІЙНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ ЦИВІЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УКРАЇНІ

У статті виокремлено особливості використання комерційного програмного забезпечення (ПЗ) у складі автоматизованих систем (АС) цивільного призначення з урахуванням вимог, які висуваються під час проведення судових експертиз (експертних досліджень) в Україні. Показано, що широке застосування комерційних програмних продуктів у сферах державного управління, медицини, транспорту, фінансів та освіти призводить до збільшення кількості судових спорів, у яких об'єктом дослідження є програмне забезпечення. Визначено ключові проблемні питання: недостатність національної методичної бази та нормативного регулювання, ризику використання

неліцензійних версій, складність підтвердження автентичності електронних даних, відсутність відкритого коду. Обґрунтовано необхідність уніфікації підходів (розробки методик / алгоритмів експертного дослідження) комерційного програмного забезпечення в судових експертизах та адаптації міжнародних стандартів. Запропоновано напрями вдосконалення експертної практики: розроблення методик / методичних рекомендацій, створення механізмів сертифікації програмних продуктів, гармонізація із законодавством ЄС. Зроблено висновок про міждисциплінарний характер проблеми, що поєднує правові, технічні й організаційні аспекти.

Ключові слова: автоматизовані системи цивільного призначення, ліцензія, програмне забезпечення, судова експертиза.

Постановка проблеми. Програмне забезпечення є основним видом забезпечення автоматизованих систем (АС), впливає на реалізацію цільового призначення, охоплює найширше коло процесів, що автоматизуються завдяки створенню / закупівлі та впровадженню цього виду забезпечення. Для функціонування АС зазвичай використовується як загальне, так і спеціальне програмне забезпечення. Значна кількість АС використовує комерційне програмне забезпечення, яке є інтелектуальною власністю сторонніх розробників.

Тому в сучасних умовах програмне забезпечення у складі автоматизованих систем цивільного призначення в Україні стає не лише інструментом для автоматизації виробничих і управлінських процесів, а й об'єктом правового регулювання, об'єктом судових спорів та експертних досліджень. Актуальності проблема набуває у зв'язку з поширенням комерційного програмного забезпечення (COTS - Commercial Off-the-shelf), що закуповується організаціями та державними структурами для вирішення спеціальних завдань / процесів. Використання як пропріетарних програмних продуктів, так і програм з відкритим вихідним кодом (OSS - Open Source Software) супроводжується низкою правових, технічних та організаційних ризиків, серед яких - практика застосування неліцензійних версій програм, відсутність адаптованої національної методичної бази для експертних досліджень, неврегульованість питань підтвердження автентичності електронних доказів тощо. На сьогодні питання комплексного дослідження специфіки використання комерційного програмного забезпечення в судово-експертній діяльності в Україні є актуальним.

Мета статті. Мета статті полягає у визначенні ключових особливостей і проблемних питань використання (експлуатації) комерційного програмного забезпечення в кон-

тексті судово-експертної діяльності в Україні, а також у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення правових, методичних та організаційних засад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання правового статусу програмного забезпечення та захисту прав інтелектуальної власності розглянуті у працях вітчизняних і зарубіжних науковців: О. Баранова, С. Бутенко, І. Кисельова, М. Макарової, Р. Скакун та ін. Питання судово-експертної діяльності у сфері інформаційних технологій аналізували В. Гаврилюк, Ю. Орлов, В. Шепітько. У зарубіжній практиці напрацьовано підходи до збирання, зберігання та дослідження електронних доказів [1].

Водночас у науковій літературі України недостатньо уваги приділено саме особливостям використання комерційного програмного забезпечення у складі автоматизованих систем цивільного призначення в Україні, що створює проблемні питання в методичному забезпеченні експертної практики під час проведення судових експертиз (експертних досліджень).

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети необхідним є аналіз останніх досліджень і публікацій та вирішення таких завдань:

- дослідити правовий статус комерційного програмного забезпечення;
- окреслити технічні ризики його застосування;
- проаналізувати проблемні питання, які виникають під час проведення судових експертиз (експертних досліджень);
- зіставити практику проведення експертних досліджень в Україні з міжнародними стандартами;
- запропонувати напрями вдосконалення експертної практики в Україні.

Комерційне програмне забезпечення - це програмне забезпечення, що розроблене

з метою комерційного розповсюдження та використання на основі ліцензії. Зазвичай таке ПЗ є закритим (пропріетарним), має обмежений доступ до вихідного коду, а його використання та/або модифікація регулюються умовами ліцензійної угоди.

У складі АСУ цивільного призначення комерційне програмне забезпечення може виконувати такі функції:

- забезпечення захисту інформації (антивіруси, системи резервного копіювання);
- бізнес-процеси (ERP-системи, CRM, WMS тощо);
- облік та звітність (бухгалтерські програми);
- візуалізація і моніторинг процесів;
- робота з базами даних тощо.

Під час проведення судових експертиз (експертних досліджень), які стосуються АС з використанням комерційного програмного забезпечення або комерційного програмного забезпечення, експерт стикається з низкою юридичних і технічних питань.

Щодо правових аспектів використання комерційного програмного забезпечення. Умови використання програмного забезпечення визначаються ліцензійними договорами, які регулюють майнові та немайнові права авторів. В Україні діють Закон «Про авторське право і суміжні права» [2], Закон «Про електронні документи та електронний документообіг» [3] та Цивільний кодекс [4], проте спеціального регулювання, яке б стосувалося використання ПЗ, фактично немає.

Проблемними залишаються питання щодо кваліфікації порушень авторських прав під час використання ПЗ; визнання доказової сили ліцензійних угод у судовому процесі; протиріч між національним та міжнародним правом у сфері інтелектуальної власності. Експерт не завжди має право його інстальювати, змінювати чи аналізувати. Використання зламано або неліцензійного ПЗ в системі може мати правові наслідки для сторін. Комерційне ПЗ часто містить закритий вихідний код. Аналіз його коду та/або функціоналу без дозволу правовласника може бути незаконним. Експерт зобов'язаний не розголошувати комерційну таємницю та/або інші дані, що стали відомі під час проведення експертизи. Відсутність документації чи неможливість її отримати заважає повноцінному аналізу програмного забезпечення.

Щодо технічних ризиків використання комерційного програмного забезпечення. Серед технічних викликів найсуттєвішими є:

- використання неліцензійних версій, що може спотворювати результати експертизи;
- відсутність доступу до вихідного коду, що ускладнює встановлення функціональних можливостей ПЗ;
- складність підтвердження автентичності електронних даних, створених за допомогою програмних продуктів;
- ризик наявності прихованих функцій, які не задекларовані виробником.

Більшість комерційних рішень має назву black box, та експерт не має прямого доступу до логіки роботи. Це ускладнює визначення причин збоїв АС/ПЗ або некоректної роботи АС/ПЗ.

Обмеження ліцензії або активації. ПЗ може вимагати активації, підключення до інтернету або серверів, що унеможлиблює тестування в ізолюваному середовищі.

Комерційне ПЗ може мати механізми захисту від реінжинірингу, що ускладнює аналіз його функціонування.

Напрями вдосконалення експертної практики в Україні. Для підвищення ефективності експертних досліджень комерційного ПЗ доцільно:

- розробити та затвердити методики / методичні рекомендації / алгоритми проведення експертиз ПЗ;
- створити систему сертифікації програмних продуктів;
- гармонізувати національне законодавство з правом ЄС;
- запровадити підготовку експертів з ІТ-питань на базі спеціалізованих навчальних програм.

Висновки. Комерційне програмне забезпечення є важливим об'єктом судових експертиз (експертних досліджень) в Україні, однак його використання супроводжується низкою проблем - від правових до технічних. Основними проблемними питаннями є відсутність відповідних методик проведення дослідження за відповідними експертними завданнями, складність підтвердження автентичності даних і нерозвиненість практики сертифікації програмних продуктів.

Перспективним напрямом є адаптація міжнародних стандартів до національної практики, гармонізація законодавства, а також

розвиток спеціалізованої підготовки експертів. Це дасть змогу підвищити якість судових експертиз у сфері інформаційних технологій

та інтелектуальної власності, сприятиме правовій визначеності та інтеграції України у світовий правовий простір.

Список використаної літератури:

1. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT). Інформаційні технології. Методи захисту. Наставни для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів [Чинний від 01-01-2019]. Київ, 2019. 38 с.
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/851-15> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 10.09.2025).

References:

1. DSTU ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT). Information technologies. Protection methods. Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence. Introduction. 01-01-2019. Kyiv, 2019. 38 p. [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). On copyright and related rights: Law of Ukraine dated 01.12.2022 No. 2811-IX. *Database "Legislation of Ukraine"*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20> (access date: 10.09.2025).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). On electronic documents and electronic document flow: Law of Ukraine dated 22.05.2003 No. 851-IV. *Database "Legislation of Ukraine"*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/851-15> (access date: 10.09.2025).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Civil Code of Ukraine: Code of Ukraine; Law, Code dated 16.01.2003 No. 435-IV. *Database "Legislation of Ukraine"*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (access date: 10.09.2025).

Halyna Kryvonozhko, Alina Mima, Andriy Derecha. Features of the use of commercial software for Automated civil systems in the context of conducting forensic expertise in Ukraine

The article highlights the features of using commercial software (SW) as part of automated systems (AS) for civilian purposes, taking into account the requirements that are put forward when conducting forensic expertise (expert research) in Ukraine. It is shown that the widespread use of commercial software products in the areas of public administration, medicine, transport, finance, and education leads to an increase in the number of litigation in which the object of research is software. Key problematic issues were identified: insufficient national methodological framework and regulatory framework, risks of using unlicensed versions, difficulty in confirming the authenticity of electronic data, lack of open source code. The need for unification of approaches (development of expert research methodologies/algorithms) of commercial software in forensic examinations and adaptation of international standards is substantiated. Directions for improving expert practice are proposed: development of methodologies/methodological recommendations, creation of mechanisms for certification of software products, harmonization with EU legislation. A conclusion is made about the interdisciplinary nature of the problem, combining legal, technical and organizational aspects.

Keywords: *automated civil systems, license, software, forensic expertise.*